

Critique of “Understanding the Quran in Light of the Prophetic Tradition” in the Thoughts of Gabriel Reynolds

Sara Tanafard¹ , and Zahra Ghasemi Nejad²

1. Corresponding Author, PhD in Quran and Hadith Sciences, Department of Quranic Sciences and Jurisprudence, Faculty of Theology and Islamic Knowledge, Shiraz University, Shiraz, Iran: s.tanafard@gmail.com

2. Associate Professor, Department of Quranic Sciences and Jurisprudence, Faculty of Theology and Islamic Knowledge, Shiraz University, Shiraz, Iran: z_ghasemi62@yahoo.com

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:
Received: 10 March 2025
Received in revised form:
7 April 2025
Accepted: 30 April 2025
Available online: 10 March 2025

Keywords:
Gabriel Reynolds,
Understanding the Quran,
Prophetic Biography,
History of Salvation,
Exegesis,
Prophetic Narratives.

ABSTRACT

In his book *The Qur'an and Its Biblical Subtext*, Gabriel Reynolds challenges the understanding of the Qur'an based on medieval interpretations, which largely rely on the biography of the Prophet Muhammad (PBUH). Explaining his opposition to this approach, Reynolds, while citing the skepticism of some Western scholars regarding the historical reliability of the *sīrah*, argues that the Qur'anic text itself never intended to be structured around the life experiences of a single individual. Contrary to the prevalent view among Qur'anic scholars that the details of the Prophet's life are key to unlocking the meanings of its verses, Reynolds asserts that even with the extensive recording of the Prophet's biography, Islamic exegesis sometimes struggles to grasp the literal meanings of Qur'anic words and verses. He regards Islamic *tafsīr* literature as post-Qur'anic and belonging to later periods, which, over time, have drifted from the original content of the Qur'an; thus, he concludes that one cannot rely on them for understanding the Qur'an.

This study, aiming to critically analyze Reynolds' perspective, employs a descriptive-analytical method and a critical approach to examine and critique his arguments. The findings show that Muslim exegetes never intended to confine the meanings of the verses solely to the Prophet himself; rather, their recourse to the *sīrah* was a means of utilizing the “situational context” to better comprehend the verses. Moreover, in Islamic exegesis, the *sīrah* is not seen as the sole tool for understanding the Qur'an but as one among several interpretive aids. Therefore, difficulties in understanding certain words or expressions cannot be attributed merely to the inefficacy of the *sīrah*'s role; instead, a comprehensive examination of all contributing factors is required.

Cite this article: Tanafard, S., & Ghasemi Nejad, Z. (2025). Critique of “Understanding the Quran in Light of the Prophetic Tradition” in the Thoughts of Gabriel Reynolds. *Quran and Orientalists*, 20 (38), 193-226. <https://doi.org/10.22034/jqopv.2025.10332>

© The Author(s).

Publisher: Al-Mustafa International University.

DOI: <https://doi.org/10.22034/jqopv.2025.10332>

Problem Statement

The study and interpretation of the Holy Quran within Islamic tradition have always been accompanied by references to the life of the Prophet Muhammad (PBUH) as the context and background for the revelation of verses. However, Gabriel Said Reynolds, a contemporary Western Quranic scholar, takes a critical approach toward this exegetical tradition in his book "The Quran and Its Biblical Subtext," arguing that the connection between the Quran and the Prophet's biography, which has been established in medieval exegeses, is not only unnecessary but can sometimes lead to misunderstandings of the Quranic text. He contends that the Quran should be understood in light of dialogues with pre-existing Jewish-Christian texts rather than relying on the biography, which he considers historically unreliable. This perspective has given rise to an epistemological challenge in the realm of understanding the Islamic sacred text, necessitating an in-depth critique and examination of it.

Objective

While some recent studies have examined certain opinions of Reynolds, including the dualities found within the Quran, there exists a gap in comprehensive and critical analyses of Reynolds' views regarding the critique of understanding the Quran in light of Prophetic tradition. This article aims to fill this gap by specifically elucidating, analyzing, and critiquing Reynolds' arguments in this area.

Research Method

This research employs a descriptive-analytical approach with a critical perspective to explore Reynolds' viewpoints. Initially, the theoretical foundations of his rejection of the Quranic reading through the lens of Prophetic tradition are extracted. Subsequently, these foundations are critiqued with references to historical, interpretative, and methodological evidence. In the analysis process, both traditional Islamic sources and critical perspectives from Western scholars challenging skeptical theories have been utilized to provide a comprehensive narrative of the Quran's interpretative status.

Findings and Conclusion

An examination of Reynolds' arguments reveals that while he acknowledges the authority of the existing Quranic text and denies the theory that the Quran borrowed from Jewish-Christian sources, he maintains that

Prophetic tradition plays a negligible role in the interpretation of the Quran. He presents his evidence in three categories: 1. The Quran does not explicitly present itself as dependent on the Prophet's experiences and does not reference specific historical moments; 2. In cases such as Surah Ad-Duha and Surah Al-Masad, reliance on the biography distorts the general and ethical meaning of the verses; 3. Islamic commentators have not succeeded in understanding key Quranic elements such as disjointed letters and specific words, even with reference to the biography.

In critiquing this perspective, the present research demonstrates through references to Islamic interpretative texts that Islamic commentators have utilized the biography not as the sole tool but as one of the means for understanding the verses. Understanding the occasion of revelation and situational context does not imply limiting the meaning of a verse to the initial audience; rather, the goal is to provide a contextual interpretation for a better understanding of the text. Interpretation in the Islamic tradition frequently expands from the specific to the general, perceiving the verses as relevant to audiences of all eras. Instances that Reynolds refers to as fabricated narratives in exegeses are not widely accepted even among Islamic commentators and are often presented in the context of weak probabilities or as allegories. The findings suggest that Reynolds' viewpoint in rejecting the Quranic reading based on Prophetic tradition has epistemological and methodological shortcomings. Contrary to his claims, Islamic interpretations have not considered the biography as the sole source for understanding the Quran but have consistently adopted an integrative approach considering situational context, structure, Quranic interpretation through Quranic text itself, and even earlier texts of the People of the Book. On the other hand, the skeptical tradition underlying the denial of the biography in Orientalist studies has itself been subjected to serious critique by later Western researchers. Many Orientalists, including William Montgomery Watt, Motzki, and Graham, have noted the lack of strong evidence in the theories of Goldziher, Schacht, and Wansbrough, believing that a significant portion of the narratives of the biography is reliable and historically analyzable. Therefore, reading the Quran with consideration of Prophetic tradition is not only not a limitation of the verses but, by providing a clear context, assists the audience in grasping the meaning and message of the Quran. Reynolds' proposed method of exclusively focusing on biblical subtexts, while potentially useful in some cases, cannot completely replace the Islamic exegetical tradition. Rather, these two approaches can interact and complement each other to provide a more comprehensive perspective for understanding the Quran.

نقد "فهم قرآن در پرتو سنت نبوی" در آراء گابریل رینولدز

ساره تنافرد^۱، و زهرا قاسم نژاد^۲

۱. نویسنده مسئول، دانش آموخته دکتری علوم قرآن و حدیث، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه شیراز، ایران، رایانامه: s.tanafard@gmail.com

۲. دانشیار بخش علوم قرآن و فقه دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه شیراز، ایران، رایانامه: Z_ghasemi62@yahoo.com

اطلاعات مقاله

چکیده

نوع مقاله:

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۲/۲۰

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۱/۱۸

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۲/۱۰

تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۳/۲۸

کلیدواژه‌ها:

گابریل رینولدز،

فهم قرآن،

سیره، تاریخ نجات،

تفسیر،

زندگینامه پیامبر ﷺ.

گابریل رینولدز در کتاب خود با عنوان «قرآن و زیرمتن بایبلی آن»، فهم قرآن بر اساس تفاسیر سده‌های میانه - که عمدتاً مبتنی بر زندگینامه پیامبر اسلام ﷺ شکل گرفته‌اند - را به چالش می‌کشد. وی در تبیین دلایل مخالفت خود با این شیوه، ضمن اشاره به تردید برخی محققان غربی درباره صحت سیره، استدلال می‌کند که خود متن قرآن هرگز قصد نداشته بر پایه تجربیات زندگی یک فرد تنظیم شود. برخلاف باور رایج میان قرآن‌پژوهان که جزئیات زندگی پیامبر ﷺ را کلید فهم معنایی آیات می‌دانند، رینولدز معتقد است که با وجود ثبت فراوان جزئیات زندگینامه پیامبر ﷺ، تفاسیر اسلامی در مواردی حتی در درک معنای تحت‌اللفظی واژگان و آیات نیز دچار مشکل هستند. او تفاسیر اسلامی را متونی پساقرائی و متعلق به دوره‌های متأخر می‌داند که به تدریج از محتوای اصلی قرآن فاصله گرفته‌اند؛ و بر اساس شکاف موجود میان این تفاسیر و خود متن قرآن، نتیجه می‌گیرد که نمی‌توان برای فهم قرآن به آن‌ها اتکا کرد. پژوهش حاضر با هدف تحلیل انتقادی دیدگاه رینولدز، با روش توصیفی-تحلیلی و رویکردی انتقادی به تبیین و نقد آرای وی می‌پردازد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که مفسران اسلامی نیز قصد انحصار معنای آیات در شخص پیامبر را نداشته‌اند و مراجعه آنان به سیره، در واقع بهره‌گیری از «باقت موقعیتی» به منظور فهم بهتر آیات بوده است. افزون بر این، در تفاسیر اسلامی، سیره نه تنها به عنوان تنها ابزار فهم قرآن تلقی نمی‌شود، بلکه یکی از ابزارهای کمکی در کنار دیگر روش‌های تفسیری به شمار می‌آید؛ بنابراین، ناکامی در فهم برخی واژگان یا عبارات را نمی‌توان صرفاً به ناکارآمدی نقش سیره نسبت داد، بلکه باید مجموعه‌ای از عوامل مؤثر را به صورت جامع مورد بررسی قرار داد.

استناد: تنافرد، ساره؛ و قاسم نژاد، زهرا (۱۴۰۴). نقد "فهم قرآن در پرتو سنت نبوی" در آراء گابریل رینولدز. *قرآن و مستشرقان*.

۲۰ (۳۸)، ۱۹۳-۲۲۶. <https://doi.org/10.22034/jqopv.2025.10332>

© نویسندگان.

ناشر: جامعه المصطفی العالمیه.

مقدمه

در حالی که بسیاری از قرآن‌پژوهان غربی تنها در پی تعیین منشأ و خاستگاه قرآن و ایجاد تردید در صداقت و حقانیت این کتاب آسمانی هستند، فهم صحیح آیات الهی همچنان از دغدغه‌های مهم مسلمانان و در مواردی نیز پژوهشگران غیرمسلمان بوده و هست. برای دستیابی به این هدف، رجوع به سیره نبوی و سنت محمدی یکی از مهم‌ترین ابزارها دانسته شده است.

گابریل سعید رینولدز، متولد ۱۹۷۳ در ایالات متحده آمریکا، استاد مطالعات اسلامی و الهیات در دانشگاه نوتردام و پژوهشگر در حوزه‌های قرآن‌پژوهی، تاریخ مسیحیت، روابط مسلمانان و مسیحیان، و اسلام آغازین است (تنافرد و قاسم‌نژاد، ۱۴۰۲ الف: ۳۲). او در سال ۲۰۱۰ در کتاب خود با عنوان قرآن و زیرمتن بایبلی آن، نظریه‌ای تازه در باب فهم قرآن ارائه کرد.

رینولدز در این کتاب نظریه رایج را که قرآن باید بر اساس تفاسیر قرون میانه - که همگی مبتنی بر سیره پیامبر ﷺ تدوین شده‌اند - تفسیر شود، به چالش می‌کشد و در عوض پیشنهاد می‌دهد که قرآن در پرتو متون مقدس یهودی - مسیحی بهتر قابل فهم است.

او بر این باور است که با وجود ثبت جزئیات فراوانی از سیره پیامبر ﷺ، برخی تفاسیر حتی در درک معنای تحت‌اللفظی واژگان و آیات نیز با چالش مواجه‌اند. رینولدز اثر خود را نه پژوهشی تاریخی و نه بازخوانی سیره نبوی می‌داند، بلکه آن را تلاشی برای ارائه روشی مفید در خوانش قرآن معرفی می‌کند. از این رو، مدعی است پیوندی که مفسران مسلمان قرون میانه میان زندگینامه پیامبر ﷺ و قرآن ایجاد کرده‌اند، نباید مبنای پژوهش‌های انتقادی قرار گیرد؛ بلکه قرآن باید در گفت‌وگو با ادبیات پیشین، به‌ویژه ادبیات بایبلی، فهم شود (Reynolds, 2010: 1-2).

تا کنون پژوهش‌هایی پیرامون برخی نظریات رینولدز انجام شده است، اما هیچ‌یک به‌طور مستقیم به نقد و بررسی دیدگاه محوری او در این زمینه نپرداخته‌اند. به عنوان نمونه، اخوان صراف، نوبری و میرمادی در مقاله‌هایی جداگانه — به ترتیب با عناوین «دوتایی‌های قرآنی و فرضیه ویرایش متأخر قرآن رسمی» (۱۴۰۰) و «تحلیل انتقادی مقاله «دوتایی‌های قرآن»» (۱۴۰۱) — به بررسی دیدگاه رینولدز در خصوص عبارات تکرارشونده در قرآن پرداخته‌اند. همچنین، زروانی و همکاران در مقاله «بررسی و نقد آرای گابریل رینولدز در باب کفالت حضرت مریم» (۱۳۹۵) و تنافرد و قاسم‌نژاد در مقاله «نقد و ارزیابی دیدگاه گابریل

رینولدز درباره واژه «رجیم» در قرآن» (۱۴۰۲ ب) نیز، صرف‌نظر از شرح دیدگاه‌های او، تنها به بررسی موردی برخی مثال‌های محدود مطرح‌شده در کتاب وی پرداخته‌اند. در پژوهش حاضر، تلاش شده است تا ضمن تبیین دقیق و صحیح دیدگاه‌های رینولدز در زمینه جایگاه سنت نبوی در فهم قرآن، نقد و ارزیابی این نظریات نیز صورت گیرد.

الف. مبانی نظریه گابریل رینولدز در نقد فهم قرآن در پرتو سنت نبوی

۱. پذیرش متن متعارف قرآن

رینولدز در کتاب خود، با اشاره به آراء تجدیدنظرطلبانی که در سال‌های اخیر نظریه‌های سنتی درباره خاستگاه اسلام را به چالش کشیده‌اند، اذعان می‌کند که این پژوهشگران، با وجود تفاوت در مبانی نظری و دستورالعمل‌های خود، در یک نکته اشتراک دارند: اینکه روایت سنتی درباره منشأ قرآن - که در منابع اسلامی سده‌های میانه بسط یافته - از منظر تاریخی نامطمئن است. نکته قابل توجه از نظر او آن است که در حالی که پژوهشگران تجدیدنظرطلب پیوند میان قرآن و سیره پیامبر اسلام را موهوم و غیرواقعی می‌دانند، در غرب و در منابع آکادمیک معتبر، همچنان سنت اسلامی و سیره نبوی به عنوان معیار شناخت تاریخ و فهم معنای قرآن شناخته می‌شود. دیدگاه‌های تجدیدنظرطلبان نیز نتوانسته‌اند جایگاهی مکتبی پیدا کنند و بیشتر به صورت یک خرده‌فرهنگ باقی مانده‌اند. شاید دلیل این امر آن باشد که این گروه، از هماهنگی نظری برخوردار نیستند و تاکنون نتوانسته‌اند روایت جایگزینی درخور توجه برای روایت اسلامی ارائه دهند (رینولدز، ۱۴۰۲: ۴۴).

در حال حاضر، به جز چند مورد استثناء، بیشتر محققان همچنان با رویکردی انتقادی به تفسیر قرآن می‌پردازند و امیدوارند از طریق تقسیم‌بندی قرآن بر اساس زندگی پیامبر، به بستری تاریخی برای فهم بهتر متن دست یابند. (Reynolds, 2010: 13)

رینولدز، اثر خود را در شمار آثار تجدیدنظرطلبان نمی‌داند (Ibid: 22) و تصریح می‌کند: «کسانی که دیدگاه‌های تجدیدنظرطلبان را می‌پذیرند، (از قضای روزگار) خاورشناسان سرسخت (به بدترین معنای کلمه) خوانده می‌شوند و کسانی که دیدگاه‌های آن‌ها را رد می‌کنند، به دکماتیک و زودباور بودن متهم‌اند» (رینولدز، ۱۴۰۲: ۶۰).

وی با اشاره به نظریات ونزبرو درباره تدوین متأخر قرآن، اثر خود را از دیدگاه‌های او متمایز می‌داند (Reynolds, 2010: 13)؛ چرا که به گفته خودش، در این کتاب دغدغه‌ای نسبت به زمان شکل‌گیری قرآن ندارد، بلکه متن رسمی قرآن را مبنا قرار داده و تنها به دنبال یافتن شیوه‌ای برای خوانش و فهم بهتر آن است.

۲. ارتباط قرآن و کتاب مقدس

طی سالیان متمادی، مباحث متعددی پیرامون ارتباط میان قرآن و کتاب مقدس از سوی مستشرقان مطرح شده و شمار زیادی از پژوهش‌های انتقادی به بررسی منابع احتمالی قرآن در نوشته‌های یهودی و مسیحی پیشین اختصاص یافته است. رینولدز فصل مشترک این آثار را مفروض دانستن پیوند میان قرآن و زندگینامه پیامبر می‌داند. به عبارت دیگر، این پژوهشگران در جستجوی منابع، در پی یافتن پاسخی برای این پرسش بوده‌اند که محمد چه زمانی، کجا و چگونه مطالبی از کتب مقدس فراگرفته است.

او به عنوان نمونه از اثری با عنوان محمد چه چیزی از یهودیت به عاریت گرفت؟ یاد می‌کند که در سال ۱۸۳۳ برنده جایزه آبراهام گایگر شد و حاوی ارجاعات مکرر به جزئیات زندگینامه پیامبر است. به باور رینولدز، لزوم مطالعه قرآن از رهگذر سیره نبوی و فهم آن در پرتو زندگینامه محمد، شیوه‌ای است که از سنت اسلامی به ارث رسیده و با انتشار جلد نخست تاریخ قرآن اثر نولدکه تثبیت شده است (ibid: 3-5). به کارگیری این روش در مطالعات اروپایی تا جایی پیش رفته که آنجلیکا نویورت، در یکی از نوشته‌های خود ابراز تأسف می‌کند از اینکه بسیاری از محققان به گاهشماری نولدکه — که او آن را «بنیان هر تحقیق تاریخی قرآنی» می‌نامد — بازنگشته‌اند (ibid: 14). با این حال، از منظر رینولدز این شیوه نه تنها سودمند نیست، بلکه موجب سردرگمی بیشتر محققان نیز خواهد شد.

افزون بر این، او در تبیین نوع ارتباط میان قرآن و کتاب مقدس نیز رویکردی متفاوت با پیشینیان خود اتخاذ می‌کند. برخلاف آنان، که در پی یافتن منشأ قرآن در متون مقدس یهودی و مسیحی‌اند، رینولدز به رابطه‌ای از نوع «گفتگو» میان قرآن و کتاب مقدس قائل است. وی متن موجود قرآن را به عنوان متن رسمی و مورد احترام مسلمانان پذیرفته و در تلاش برای ارائه فهمی صحیح از آن در پرتو متون مقدس پیشین است (ibid: 36). به عبارت دیگر، رویکرد او از افراط‌های رایج در مطالعات خاورشناسی فاصله دارد و در صدد گشایش بابی همدلانه برای فهم قرآن است.

۳. تردید در فهم قرآن در پرتو سنت نبوی

به باور رینولدز، بیشتر قرآن‌پژوهان، پیش‌فرض پژوهش‌های خود را بر این مبنا نهاده‌اند که جزئیات زندگی محمد، منبعی برای گشودن گره‌های معنایی در تحلیل قرآن خواهد بود؛ در حالی که در عمل مشاهده می‌شود، با وجود ثبت جزئیات بسیار پیچیده از زندگانی پیامبر، مفسران در برخی موارد حتی در تعیین معنای تحت‌اللفظی برخی واژگان قرآنی نیز با مشکل مواجه‌اند (ibid: 1). او معتقد است که مطالعه قرآن از رهگذر سیره نبوی و فهم آن در پرتو زندگی‌نامه محمد، نه تنها سودمند نیست، بلکه موجب سردرگمی بیشتر محققان نیز می‌شود. رینولدز تردید خود را چنین بیان می‌کند: «اگر همان‌طور که جان برتون می‌گوید، "تفسیر، در آرزوی تبدیل شدن به تاریخ، به ما سیره داد"، چه؟ (Burton, 1993: 271).

از نظر رینولدز، گزارش‌های سیره مرتباً در جایگاه ابزاری برای تبیین بخش‌های ناواضح قرآن قرار می‌گیرند. برای نمونه، داستان حمله ابرهه به مکه برای تفسیر سوره فیل و روایت شکافته شدن سینه پیامبر در کودکی به‌دست فرشتگان، برای تبیین آیات نخستین سوره انشراح ذکر شده‌اند (Reynolds, 2010: 18).

بر همین اساس، رینولدز در توصیف رویکرد کتاب خود در ردّ اتکای تفسیر قرآن بر سنت نبوی، می‌نویسد: «استدلال کلی در اثر حاضر این است که پیوندی که مفسران مسلمان سده‌های میانی میان زندگی‌نامه محمد و قرآن ایجاد کرده‌اند، نباید مبنای پژوهش انتقادی باشد. در عوض، قرآن را باید در پرتو گفتگو با ادبیات پیشین — به‌ویژه ادبیات بابیلی (منظورم بابیل، آپوکریفا، و آثار تفسیری یهودی و مسیحی) — مورد مطالعه قرار داد» (ibid: 2).

او همچنین دلایل مخالفت خود با این شیوه را چنین مطرح می‌نماید:

یک. مغایرت متن قرآن با باورمندی به نقش سیره در فهم قرآن

رینولدز در اولین گام چنین استدلالی می‌کند که معتقد است هر سوره از قرآن به‌مثابه مستقل مستقل، در لحظه‌های خاص از زندگی پیامبر نازل شده، برخاسته از اصول سنت دینی اسلامی است. این حال، چنین برداشتی از خود متنی قرآن نیست. به تعبیر او، هرگز قرآن نمی‌خواهد بر تجربه‌های زیستی یک فرد خاص تنظیم شود (رینولدز، ۲۰۱۰: ۴).

او در تحلیل سوره ضحی می‌گوید: «قرآن هرگز نمی‌گویند یا مخاطب این سؤالات را مشخص نمی‌کند. با این حال، طبق سنت اسلامی، خداوند در اینجا با محمد سخن می‌گوید. اما بهرستی، این آیات می‌تواند معنی دیگری داشته باشد. برای مثال، توصیه‌های عام از سوی قرآن به مؤمنان است در خصوص احسان به یتیمان - «پس یتیم را میازار» (۹: ۹۳) - و نراندن نیازمندان - «و سائل را مران» (۱۰: ۹۳). در واقع، می‌توان استدلال کرد که زمانی که خواننده چنین بیندیشد که این آیات صرفاً خطاب به محمد است، قدرت استدلال اخلاقی نیرومند این سوره را که می‌گوید باید مهربان بود چون خداوند مهربان است - تضعیف می‌شود (Ibid: 15).

او همچنین سوره مسد را نه گزارشی از تاریخ، بلکه تصویری از یک مرد و زن کافر می‌داند که به‌سبب کفرشان در جهنم کیفر می‌بینند. به باور او، قرآن هرگز ابولهب (به معنای «پدر شعله») را به‌صراحت به‌عنوان شخصیتی تاریخی معرفی نمی‌کند. بلکه این نام می‌تواند کنایه‌ای باشد از هر کس که سزاوار عذاب الهی است (Ibid: 16).

بر این اساس، رینولدز آن است که نباید آیات قرآن را به مخاطبانی خاص محدود ساخت. به عنوان نمونه، پیامبر در سوره ضحی یا ابولهب و همسرش در سوره مسد. او بر این دیدگاه است که قرآن با زبانی نمادین و پیام‌هایی فراشخصی، خطاب به همه انسان‌ها سخن می‌گوید.

دو. تردید خاورشناسان در صحت سیره

به باور رینولدز، پژوهشگرانی که تحت تأثیر سنت نولدکه به مطالعه قرآن پرداختند، بر این گمان بودند که زندگی‌نامه پیامبر اسلام، اگر با رویکردی انتقادی بررسی شود، می‌تواند منبعی معتبر برای بازبینی تاریخ صدر اسلام باشد. از این‌رو، آنان مطالعه انتقادی قرآن را با سیره آغاز می‌کردند (Reynolds, 2010: 14). رینولدز در آغاز کتاب خود، مروری دارد بر دیدگاه‌هایی که بر پیوند میان سیره و قرآن، چنان‌که در سنت تفسیر اسلامی قرون وسطی دیده می‌شود، صحّه گذاشته‌اند؛ و در ادامه، به دیدگاه‌های انتقادی معدودی از پژوهشگران غربی، نظیر هنری لامنس^۱ و رژی بلاشر^۲، در این زمینه اشاره می‌کند.

1. Henri Lammens.

2. Régis Blachère.

لامنس در مقاله‌ای که پنجاه سال پس از انتشار جلد نخست کتاب تاریخ قرآن نولدکه نگاشته، استدلال می‌کند که سیره پیامبر نه بازتاب حافظه تاریخی جامعه اسلامی، بلکه ساخته‌وپرداخته مفسران مسلمان برای توضیح قرآن است. به بیان دیگر، سیره خود برخاسته از تفسیر قرآن است، و از این رو نمی‌توان به سادگی از آن برای تبیین خود قرآن بهره برد (Ibid).

رژمی بلاشر نیز با نقد شیوه گاه‌شماری نولدکه - نه در اصل ایده گاه‌شماری، بلکه به سبب اتکای آن بر منابع سنتی - تأکید می‌ورزد که تعیین ترتیب نزول سوره‌ها باید مستقل از گزارش‌های تفسیری و سیره، و صرفاً بر پایه شواهد ادبی متن صورت پذیرد. با این حال، وی اذعان دارد که این رویکرد با دشواری‌هایی همراه است، چراکه خود قرآن تنها شواهد اندکی از زندگی پیامبر ارائه می‌دهد (Ibid: 10).

بلاشر با اشاره به سکوت قرآن درباره زندگی پیامبر در دوران پیش از بعثت، نمونه‌ای از این فقر روایی را در آیات آغازین سوره انشراح می‌بیند. او مدعی است که داستان شکافتن سینه پیامبر توسط دو فرشته، که در منابع سیره آمده، در اصل از سنت‌های عربی شرک‌آمیز، یهودی-مسیحی یا حتی ایرانی اقتباس شده است (Blachère, 1952: 11).

رینولدز همچنین یادآور می‌شود که جان ونزبرو در مطالعات قرآنی، به طور کلی اعتبار تاریخی داستان‌های تفسیری را رد می‌کند. از نظر او، روایت‌هایی که آیات خاصی از قرآن را به لحظه‌هایی معین از زندگی پیامبر مرتبط می‌سازند، نه اسناد تاریخی، بلکه بازتاب تلاش‌های ادبی جامعه‌ای هستند که در بستری پر از رقابت‌های فرقه‌ای، در پی ساخت تاریخ نجات خود بوده است (Reynolds, 2010: 12).

سه. عجز و ناکامی مفسران در فهم قرآن در پرتو سنت نبوی

رینولدز بر این باور است که مطالعه قرآن از رهگذر سیره نبوی و فهم آن در پرتو زندگی‌نامه پیامبر اسلام ﷺ، نه تنها سودمند نیست، بلکه موجب سردرگمی بیشتر پژوهشگران نیز می‌شود. او در بیان آخرین استدلال‌های خود برای رد شیوه خوانش قرآن در پرتو سنت نبوی، به ناکامی مفسران در درک عناصر بنیادین قرآن اشاره می‌کند و به عنوان نمونه، ناتوانی آنان را در فهم معنای دقیق حروف مقطعه و واژه «صابئون» مطرح می‌سازد؛ چراکه در تبیین معنای این مفاهیم، چیزی جز سردرگمی و حدس‌ها و گمانه‌زنی‌های خلاقانه حاصل نشده است (ibid, 19-20).

رینولدز با اشاره به دیدگاه ونزبرو که می‌گوید حتی تفسیر انتقادی نیز نمی‌تواند معنای اصلی قرآن را در اختیار محقق قرار دهد، تأکید می‌کند که در میان آرای ونزبرو، تنها همین دیدگاه در این اثر اهمیت دارد. او تصریح می‌کند که کتابش در سایر جنبه‌ها، فاصله زیادی با نظریات ونزبرو دارد. به باور رینولدز: «قرآن - دست کم از منظر انتقادی - نباید در گفتگو با آنچه پس از آن (یعنی تفسیر) آمده، خوانده شود، بلکه باید در تعامل با آنچه پیش از آن آمده است (ادبیات بابیل) مورد مطالعه قرار گیرد» (ibid, 13).

ب. نقد آراء گابریل رینولدز

در میان مبانی نظریه رینولدز، دو مبنای نخست، یعنی پذیرش متن رسمی و متعارف قرآن و نیز رد نظریه اقتباس قرآن از کتاب‌های پیشین آسمانی، با رویکرد اسلامی هم‌خوانی دارد. از این رو می‌توان این دو مؤلفه را به عنوان جنبه‌های مثبت نظریات او در کتاب «The Qur'an and Its Biblical Subtext» در نظر گرفت. با این حال، مبنای سوم نظریه وی - یعنی تردید در امکان فهم قرآن از رهگذر سنت نبوی - نیازمند بررسی انتقادی جدی است.

پیش از ورود به نقد مستقیم دیدگاه رینولدز، باید یادآور شد که این نظر حتی در میان پژوهشگران غربی نیز محل مناقشه بوده است. به عنوان نمونه، آنجلیکا نویورت، ضمن تأکید بر تفاوت ذاتی میان قرآن و تفاسیر، به وجود نوعی ارتباط ضروری میان آن‌ها باور دارد و بر این نظر است که رویکرد رینولدز، تقابلی غیرضروری و تحمیلی میان قرآن و تفسیر ایجاد می‌کند. وی معتقد است که تفاسیر نمایانگر نحوه دریافت نخستین مسلمانان از قرآن‌اند و تبیین می‌کنند که معانی قرآن در بستر تاریخی و اجتماعی چگونه تحول یافته است. در نتیجه، نادیده گرفتن این سنت تفسیری، به معنای چشم‌پوشی از درک تاریخی و تجربه زیسته مسلمانان از متن وحی خواهد بود (Neuwirth, 2012: 131-138).

از سوی دیگر، بی‌توجهی به تفاسیر سنتی به منزله غفلت از تاریخ زنده و پویای دین‌داری مسلمانان و تحول فکری آنان است. حتی در صورتی که زیرمتن‌های بابیلی قرآن را، چنان‌که رینولدز پیشنهاد می‌دهد، به عنوان یکی از ابزارهای فهم متن مقدس بپذیریم، تأکید افراطی بر آنها نیز خطرناک است. اولیور لیمن در این زمینه هشدار می‌دهد که بسیاری از آیات قرآن در پاسخ به وضعیت خاص جامعه صدر اسلام و در بستر فرهنگی عربستان نازل شده‌اند، و تمرکز یک‌جانبه بر

مشابهت‌های بایبلی، می‌تواند منجر به نادیده گرفتن زمینه محلی نزول و در نتیجه، نوعی تقلیل‌گرایی شود که هم اصالت قرآن را مخدوش می‌سازد و هم رابطه آن را با مخاطبان اصلی‌اش تضعیف می‌کند (Leaman, 2019).

با در نظر گرفتن این نکات، در ادامه به ارزیابی انتقادی سه دلیل محوری که رینولدز برای نفی فهم قرآن در پرتو سنت نبوی اقامه کرده، خواهیم پرداخت؛ دلایلی که در بخش پیشین به تفصیل تشریح شدند و اکنون از منظر معرفت‌شناختی و روش‌شناختی مورد بازبینی قرار خواهند گرفت.

۱. لزوم توجه به بافت موقعیتی در فهم آیه

رینولدز در نقد خوانش قرآن بر مبنای سیره نبوی ﷺ معتقد است که قرآن هرگز نمی‌خواهد بر اساس تجربیات زندگی پیامبر تنظیم شود و با اشاره به آیات سوره مبارکه ضحی می‌گوید: در حالی که قرآن هرگز گوینده یا مخاطب این سؤالات را مشخص نمی‌کند، اما طبق سنت اسلامی، خداوند در اینجا با محمد ﷺ صحبت می‌کند (ibid, 15).

او در نقد تفاسیر اسلامی، از مفسران انتقاد می‌کند که چرا برخلاف خواسته قرآن، که هیچ‌گاه خود را به شخصی خاص محدود نمی‌کند، تفاسیر را بر اساس تاریخ زندگینامه پیامبر ﷺ شکل داده‌اند.

وی معتقد است که مفسران اسلامی با محدود کردن مقصود این آیات به پیامبر ﷺ، برهان اخلاقی قدرتمند این سوره، مبنی بر اینکه "باید مهربانی کرد، زیرا خداوند مهربان است"، را باطل می‌کنند. از این رو تأکید دارد که نباید آیات قرآن را به مخاطب خاص آن (مثلاً پیامبر ﷺ) در سوره ضحی) محدود دانست.

به باور رینولدز، مفسران اسلامی با ایجاد ارتباط میان آیات قرآن و لحظات خاصی از زندگی پیامبر ﷺ، خواسته یا ناخواسته معنای آیات را محدود کرده‌اند. این در حالی است که مروری بر تفاسیر اسلامی خلاف این مسأله را نشان می‌دهد و مفسران در آثار خود صراحتاً بر عمومیت معنای آیه تأکید کرده‌اند.

از آنجا که یکی از ابزارهای فهم قرآن در سنت اسلامی، توجه به بافت موقعیتی نزول آیات است، در این بخش از نوشتار، به منظور دفاع از ساحت تفاسیر در برابر نقد صورت گرفته توسط رینولدز، نخست به بررسی معنای بافت و علت مراجعه مفسران به آن پرداخته خواهد شد و در ادامه استدلال خواهیم کرد که مفسران اسلامی، هرگز به دنبال محدود ساختن مخاطب آیات نبوده‌اند. بلکه رجوع ایشان به تاریخ زندگینامه پیامبر ﷺ از جنس رجوع به بافت موقعیتی بوده است تا با استفاده از آن به فهمی اولیه از آیه دست یابند و سپس آن را فراتر از شخص و برای تمام مخاطبان در تمام اعصار در نظر بگیرند.

در واقع آنچه رینولدز در کتاب خود مطرح کرده است، مبنی بر اینکه «خود قرآن هرگز نخواسته بر اساس تجربیات زندگی یک فرد تنظیم شود» (ibid: 4)، اصلی صحیح و مورد تأیید مفسران اسلامی است و هیچ‌یک از مفسران اسلامی به دنبال غیر از آن نبوده‌اند. بلکه در عوض، رجوع مفسران به وقایع و حوادث دوران حیات پیامبر و مرتبط با نزول آیات، تنها از حیث رجوع به بافت موقعیتی و به منظور فهم بهتر آیات بوده است.

سیاق یا بافت^۱ یکی از مهم‌ترین عناصر فهم متن و دریافت مقصود آن است. متن و کتاب قرآن همچون هر متن و کتاب دیگری، با توجه به بافت خود تفسیر می‌شود. از جمله انواع بافت در معناشناسی، بافت موقعیت است که نخستین بار توسط مالینوفسکی^۲، مردم‌شناس لهستانی‌الاصل، در دنیای معاصر غرب به کار گرفته شد (امیراقدم، ۱۳۹۳، ص ۱۳۱-۱۵۷). او هنگامی که در جزایر تروبریاند^۳ در جنوب اقیانوس آرام مشغول پژوهش بود، برای انتقال صحیح برخی مفاهیم به زبان انگلیسی، ناچار به ارائه توضیحاتی پیرامون محیط، فرهنگ و آداب و رسوم بومیان منطقه شد. از این رو در ترجمه تفسیرگونه خود برای اشاره به محیط متن، اصطلاح بافت موقعیت را ابداع نمود (شریفی، ۱۳۹۷: ۷۴-۹۱ به نقل از Halliday, 1985: 7) وی معتقد بود که اظهارات زبانی تنها در بافت معنا می‌دهند (Urban, 2014: 198) و زبان نباید جدا از بافت موقعیتی مورد پژوهش قرار گیرد، بلکه بایستی در متن رویدادها مطالعه شود (Palmer, 1981: 51) به باور او، معنا چیزی جز تأثیر صدا در متن بافت نیست (Malinowski, 2001: 58).

1. Context.

2. Bronislaw Malinowski (1884-1942).

3. Trobriand Islands.

فرث^۱، زبان‌شناس انگلیسی که اندیشه بافت را در قالب «نظریه بافت‌شناسی» به صورت یک نظریه علمی مطرح نمود (رضایی، ۱۴۰۱: ۹۰-۷۱)، بافت معنایی را «نتیجه روابط شبکه‌وار و زنجیره‌ای می‌داند که نه محصول لحظه معینی است که در آن صوت و صورت کلامی ترکیب شده باشد، بلکه علاوه بر آن، محصول جایگاه زنده‌ای است که اشخاص مرتبط با آن در اجتماع در رفت‌وآمد هستند؛ پس جمله‌ها در نهایت دلالت‌هایشان را از میان گذر حوادث یعنی از بافت موقعیت به دست می‌آورند» (عمر، ۱۹۹۸: ۸۲).

بافت یا سیاق موقعیت در تفکر مسلمانان به «اقتضای حال مخاطب و شنونده» شناخته می‌شود و از جمله عوامل مؤثر در آن، شأن نزول و فهم تاریخی حوادث و ظرف زمان آن‌هاست. شهید مطهری از جمله شروط ضروری شناخت قرآن را آگاهی از شأن نزول در پرتو آشنایی با تاریخ اسلام می‌داند و می‌گوید: «شرط دیگر، آشنایی با تاریخ اسلام است؛ زیرا قرآن مثل تورات یا انجیل نیست که یک‌باره توسط پیامبر عرضه شده باشد، بلکه این کتاب در طول ۲۳ سال دوران زندگی پیامبر از بعثت تا وفات در خلال جریان پرهیجان تاریخ اسلام نازل شده است و از همین روست که آیات قرآن به اصطلاح شأن نزول دارند. شأن نزول چیزی نیست که معنای آیه را در خود محدود کند، بلکه به عکس، دانستن شأن نزول تا حد زیادی در روشن شدن مضمون آیات مؤثر و راهگشاست» (مطهری، ۱۳۸۹: ۱۸/۱).

و در معنای صحیح شأن نزول می‌افزاید: «وقتی که می‌گوییم شأن نزول آیه‌ای این مورد است، معنایش این است که این آیه در این مورد نازل شده، نه اینکه مفاد آیه مخصوص این مورد است و شامل جای دیگر نمی‌شود» (مطهری، ۱۳۹۰: ۱۱۷/۷).

باید توجه داشت که رویکرد بافت‌گرایان افراطی که با قرار دادن متن در بستر و بافت تاریخی می‌کوشند تا آن را متنی عصری و تنها متعلق به دوره تاریخی ظهورش توصیف کنند، هرگز مورد تأیید نیست. تفسیر در واقع تلاش مفسر است در جهت کشف معنا و مراد آیه و در این راه مفسر از هر وسیله‌ای یاری می‌جوید؛ و یکی از ابزارها، استفاده از سبب نزول است. و این بدان معنا نیست که سبب نزول تنها معنای مد نظر آیه باشد و هیچ کس نخواست است آیه را به لحظه‌ای خاص یا فردی خاص محدود نماید. به عبارت دیگر خصوص سبب، مانع عموم لفظ یا معنا نمی‌گردد، بلکه عموم لفظ را مورد توجه قرار داده و حکم را به سایر افراد مشابه تسری می‌دهند (سیوطی، ۱۴۱۶: ۸۹/۱).

1. John Rupert Firth (1890-1960).

از این رو در مواردی همچون سوره ضحی و مسد که رینولدز به آن‌ها اشاره دارد، مفسران در گام نخست کوشیده‌اند تا با استفاده از داستان‌های مربوط به بافت موقعیت، به فهم اولیه‌ای از آیه دست یابند و در گام بعد مفهوم آیات را در معنایی بسیط‌تر، در سایر زمان‌ها و مکان‌ها و بر سایر اشخاص با ویژگی‌های مشابه، بلکه در تمام قرن‌ها و برای تمام انسان‌ها ساری و جاری بدانند. لذا به فراخور موقعیت‌ها و فرهنگ‌های مختلف، شاهد نزول معانی متنوعی از آیات هستیم (کاظمی، ۱۳۹۷: ۴-۳۰).

بعلاوه، روایات تطبیقی با تبیین برخی مصادیق آیه، تنها مفسر را در ارائه معنای کلی هدایت می‌کنند (جوادی آملی، ۱۳۷۸: ۱۶۷/۱). بدیهی است منظور از مصداق، «ما ینطبق علیه المفهوم» است، یعنی هم مصداق عینی خارجی را شامل می‌شود و هم مفاهیم فراگیری که مفاهیم کلی دیگر را دربر می‌گیرد (مظفر، ۱۴۰۰: ۶۱). از نگاه امامان معصوم، آیات قرآن همچون شب و روز در جریان بوده و به حیات خویش ادامه می‌دهند. قرآن با هر قوم سخنی تازه دارد و پیام خود را با تطبیق بر جریان‌های تازه استمرار می‌بخشد (کلینی، ۱۴۰۷: ۵۹۹/۲).

بنابراین هرگز چنین نیست که مفسران اسلامی مخاطب آیات را منحصرأً رسول‌الله دانسته و توصیه‌های سوره را برای تمام مؤمنین ندانند؛ کما اینکه ذیل تفسیر آیات مورد بحث در سوره مبارکه ضحی، مفسران اسلامی صراحتاً به بیان این نکته پرداخته‌اند که اگرچه خطاب متوجه شخص پیامبر ﷺ است، اما این دستورات به صورت عمومی برای همه مردم بوده (طباطبایی، ۱۳۵۲: ۳۱۱/۲۰) و مقصود تمام مکلفین است (طبرسی، ۱۴۱۵: ۳۸۵/۱۰؛ جبایی، ۱۴۲۸: ۱، بخش ۴۸۹/۲).

۲. آراء خاورشناسان پیرامون صحت سنت نبوی

از آنجا که رینولدز در کتاب خود به موضوع انکار صحت سیره در آثار برخی خاورشناسان اشاره نموده است، در این بخش نخست مروری خواهیم داشت بر سیر تاریخی ایجاد این نگرش، و آراء قائلان به این دیدگاه و مخالفان آن را از نظر خواهیم گذراند.

در سال ۱۸۹۰ ایگناز گلدزیه‌ر، با انتشار جلد دوم کتاب مطالعات اسلامی به طرح این نکته پرداخت که اغلب متون حدیثی، به بازگویی اعتقادات، باورها و منظومه فکری دوره‌های متأخر از صدر اسلام می‌پردازد؛ چرا که ساخت و تدوین آنها در دوره‌های متأخر صورت گرفته است. لذا این متون

نبایست منبع و مرجع تاریخی در تدوین سیره پیامبر ﷺ و تاریخ صدر اسلام دانسته شود (کریمی نیا، ۱۳۸۰: ۲۶). وی روایات منسوب به پیامبر و صحابه را صرفاً منعکس کننده تحولات عقیدتی و سیاسی طی یک قرن پس از رحلت پیامبر ﷺ می‌دانست و نه در نقش گزارش‌های معتبر رسیده از قول این افراد (Goldziher, 1890: 2/5). در اوایل قرن بیستم، افرادی همچون لئون کایتانی، سیره‌نگار مشهور ایتالیایی و هنری لامنس مستشرق فرانسوی، روش شکاکانه گلدزیهر را به کل زندگی پیامبر ﷺ تسری دادند. کایتانی در کتاب تاریخ اسلام خود و لامنس در مقاله‌ای با عنوان «نحوه تدوین سیره محمد از درون قرآن و سنت»، تقریباً کلیه منقولات مربوط به حیات و سیره نبی اکرم ﷺ را مجعول و برساخته نسل‌های بعدی دانستند (کریمی نیا، ۱۳۸۰: ۲۶). در نیمه قرن بیستم، بار دیگر و این بار مستشرقی هلندی به نام یوزف شاخت، اعتبار و اصالت حدیث در قرن نخست هجری را مورد خدشه قرار داد. او در کتاب خود با عنوان مبانی فقه اسلامی، روایاتی که با سلسله سند خود به پیامبر ﷺ یا یکی از صحابه می‌رسند را، محصول تحولات سیاسی، فقهی و کلامی قرن دوم هجری دانست که ارزش تاریخ عصر پیامبر را ندارند (همان، ۱۳۸۰: ۲۷). همان‌گونه که گلدزیهر نظریه خود را مبتنی بر تحلیل مضمون و محتوای احادیث قرار داده بود و نه راویان آن، شاخت نیز هنگام تاریخ‌گذاری احادیث، نخست به بررسی محتوای آنها می‌پرداخت و معیار اسانید را صرفاً در مرتبه دوم و آن هم در صورتی که با تاریخ‌گذاری به دست آمده از مرحله نخست (از مراجعه و بررسی متن) سازگار بود، در نظر می‌گرفت و در غیر این صورت با عنوان اشتباه یا ساختگی بودن، اطلاعات مربوط به اسانید را انکار می‌نمود (موتسکی، ۱۳۸۵: ۹۶). از جمله دیگر مخالفان سیره، جان ونزبرو است، که با پذیرش آراء شاخت در عدم وثاقت سند روایات اسلامی، نظر وی را به همه حوزه‌های متون اسلامی از جمله تفسیر تعمیم داده و معتقد است در تاریخ‌گذاری متون کهن تفسیری، به جای تکیه بر سند و گزارش‌هایی که در منابع اسلامی آمده، باید از شیوه تحلیل ادبی استفاده نمود (Wansbrough, 2004: 179-183) او که در زمره تجدیدنظرطلبان محسوب می‌شود، در کتاب محیط فرقه‌ای خود با استفاده از همین روش، هر گونه بازسازی تاریخی در باب حوادث صدر اسلام را کنار گذاشت و با طرح اصطلاح «تاریخ نجات» در توصیف متون و منابع کهن اسلام، اصالت منابع را به جد زیر سؤال برد. وی بر این باور است که برخلاف تصور پیشینیان، منابع

کهن اسلامی در صدد بیان آن چه واقعاً در صدر اسلام روی داده نیستند، بلکه صرفاً نشان‌دهنده آن چیزی هستند که مؤلفان متأخر آنها می‌اندیشیده‌اند. بنابراین، شاید هرگز نتوان دریافت که در حقیقت چه روی داده است (کریمی نیا، ۱۳۸۰: ۲۸).

ربیین نیز به پیروی از ونزبرو، تفسیر، سیره نبوی و مکتوبات کلامی را تاریخ نجاتی می‌داند که حقیقتاً اتفاق نیفتاده و چون با شکل و صورتی ادبی به ما رسیده، بایستی با ابزار مناسب خودش یعنی تحلیل ادبی مورد رهیابی و پژوهش قرار گیرد (ربیین، ۱۳۷۹: ۱۹۵).

پس از ونزبرو، دو شاگرد او، به نام‌های پاتریشیا کرون و مایکل کوک نیز در کتاب مشترکشان، هاجریسم، عمدتاً با استفاده از منابع غیر اسلامی، چون کتیبه‌ها، سنگ‌نوشته‌ها و شواهد سکه‌شناختی از محیط پیرامونی جهان اسلام، کوشیدند به گونه‌ای بازسازی بیرونی در تاریخ صدر اسلام دست بزنند. «افراط ایشان چنان اوج گرفت که دیگر وثاقت متن آیات قرآن کریم را حتی در بازنمایی تعالیم و مواظظ پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نیز مورد تردید قرار می‌دادند. با این حلقه از مستشرقان و سیره‌نگاران غربی، آخرین و معتبرترین منبع در ثبت تاریخ صدر اسلام، یعنی قرآن کریم، نیز از دسترس خارج شد و در نتیجه امکان تدوین سیره‌ای از پیامبر اکرم عملاً منتفی شد» (کریمی نیا، ۱۳۸۰: ۲۸).

همان‌گونه که رینولدز خود نیز در کتابش اشاره کرده است، تنها تعداد انگشت‌شماری از محققان، خوانش قرآن از طریق سیره را مورد تردید قرار داده‌اند (Reynolds, 2010: 9) و غالب پژوهشگران در جهان امروز، همچنان به تبیین قرآن از طریق خوانش انتقادی تفسیر ادامه می‌دهند (ibid: 13). به بیان دیگر، روش قرائت قرآن از طریق تفسیر، که جان برتون آن را «مقدس‌سازی تفسیر» نامیده است (Burton, 1993: 271)، بر حوزه مطالعات اسلامی مسلط است (Reynolds, 2010: 230). در واقع شکاکیت تمام‌عیار و افراطی صورت‌گرفته پیرامون صحت سیره، در خود غرب نیز از سوی بسیاری محققان با واکنش مواجه شد و مخالفت‌های بسیار و نقدهای گوناگونی به خود دید.

رویکرد روایی-تاریخی (tradition-historical) که می‌کوشد منابع اولیه‌ای را که به صورت آثاری مستقل حفظ نشده‌اند، از جوامع در اختیار استخراج نماید، دیدگاه امثال شاخ و گلدزیهر را در کم‌ارزش دانستن اسناد به چالش کشید. در رویکرد روایی-تاریخی، محقق به جای تمرکز بر طبقه‌بندی احادیث در یک موضوع خاص، به مطالبی که از راویان معینی رسیده توجه می‌نماید (موتسکی، ۱۳۸۵: ۹۶). از همین‌رو آثار منبع‌شناسانه (source-analytical) افرادی همچون هربرت

هورست، جورج اشتاوت و فؤاد سزگین نشان داد که نگاه گلدزیهر و به‌ویژه ساخت به اسناد، بیش از حد شکاکانه بوده و ایشان مشاهدات موردی خود را بسیار عجولانه تعمیم بخشیده‌اند (موتسکی، ۱۳۸۵: ۹۶).

محققانی همچون موتسکی (Motzki, 1991: 1-21)، مورنی (Muranyi, 325-368)، لیکر (Lecker)، ورستیگ (Versteegh, 1993)، گورکه و شولر (Schoeler, 1996) معتقدند اختلافات جزئی موجود در مجموعه احادیث نبوی، در عین اشتراک کامل متن و ساختار اصلی و حفظ خطوط کلی حوادث با یکدیگر، نمی‌تواند دلیلی بر نفی وثاقت و اعتبار آن‌ها باشد. بلکه بایستی هسته حقیقی موجود در بطن روایات و سنت اسلامی که در میان داستان‌پردازی و اغراق پنهان شده، از طریق تحلیل عمیق و روشمند به دست آید و با حذف زواید، می‌توان به متن منقح تاریخ و حدیث دست یافت (رفیعی، ۱۳۹۲: ۱۰۸/۱-۱۰۹). شولر همچنین در مقدمه اثر مهم خود پیرامون منابع سیره نبوی، با استفاده از یافته‌های اخیر کتیبه‌شناسی، پاپیروس‌پژوهی و سکه‌شناسی، پاسخ‌هایی به ادعاهای شکاکان نوین داده است (رفیعی، ۱۳۹۲: ۱۱۳/۱؛ نیز نک: Shoeler, 2011: pp.14-15).

علاوه بر این، افرادی همچون ویلیام منتگمری وات، در مقدمه کتاب محمد در مکه، و محمد مصطفی اعظمی در دو کتاب انگلیسی خود و نیز در کتاب «دراسات فی تدوین السنة النبویة» نیز به نقد و رد نظریه ساخت پرداخته‌اند. ویلیام منتگمری وات، در عین پذیرش پاره‌ای جعل و دستکاری‌ها در شکل و ساختار روایات، معتقد است سرانجام می‌توان با ذهنی نقاد دریافت که در صدر اسلام چه روی داده است (کریمی‌نیا، ۱۳۸۰: ۲۸).

نبیه ابوت و فؤاد سزگین هر یک به ترتیب در کتاب «مطالعاتی در پاپیروس‌های عربی»، جلد اول: متون تاریخی؛ جلد دوم: تفاسیر قرآنی و روایات، و کتاب «تاریخ ادبیات عرب»، جلد اول: علوم قرآنی، حدیث، تاریخ، فقه، کلام و تصوف تا ۴۳۰ قمری، به رد دیدگاه گلدزیهر پرداخته‌اند. ابوت با تکیه بر سنت همیشگی اعراب در کتابت شعر، تاریخ و حدیث — حتی از دوره جاهلیت — و فؤاد سزگین با تاریخ‌گذاری برخی متون روایی و تفسیری پیش از قرن دوم و سوم — همچون «نسخ القرآن» زهری و تفسیر ابن عباس — در جهت اثبات قدمت و وثاقت منابع کهن اسلامی کوشیدند (کریمی‌نیا، ۱۳۸۰: ۲۷).

یوزف فان اس نیز نظریات ساخت پیرامون خاستگاه و گسترش روایات منقول از پیامبر، صحابه و تابعان را در کتابش در کشاکش حدیث و کلام متزلزل نمود. وی با تحلیلی روایی-تاریخی نشان داد جوهره و هسته اصلی برخی روایات کلامی منسوب به پیامبر و صحابه بسیار کهن بوده و در برخی موارد، رد پایشان تا نیمه قرن نخست قابل ردیابی است (موتسکی، ۱۳۸۴: ۱۴).

بکر، از دیگر مخالفان این دیدگاه افراطی، معتقد است لامنس تنها به نقل احادیث تأییدکننده ادعاهایش می‌پردازد و به عنوان یک کشیش مسیحی، از تمام احساسات دینی خود برای فرضیه‌سازی‌های علمی علیه اسلام بهره گرفته است (رفیعی، ۱۳۹۲: ۱۰۰/۱).

ولج^۱، ضمن افراطی خواندن فرضیات ونزبرو، فهم قرآن را تنها زمانی میسر می‌داند که زندگی پیامبر خدا ﷺ پیش‌زمینه شناخت آن قرار گیرد؛ زیرا قرآن بازتاب‌دهنده رسالت محمد ﷺ و نیازها و

مسائل جامعه در حال رشد اسلامی است (نजारزادگان، ۱۳۹۹: به نقل از: Welch, 1980: 626).

هارالد موتسکی از پژوهشگران پرکار این حوزه، در پژوهش مستقلی بر روی روایات مصنف عبدالرزاق صنعانی (م ۲۱۱) و بررسی منابع و مشایخ روایی وی اثبات نموده است که اعتبار اسانید روایات فقهی در متون کهن حدیثی بسیار بیشتر از تصور برجای‌مانده از تئوری‌های ساخت و گلدزیهر است (موتسکی، ۱۳۸۵). در حالی که امثال گلدزیهر و ساخت با الهام از انگاره‌های مدرنیسم در جهت نفی اصالت و اعتبار تاریخی منابع اسلامی کوشیده‌اند (پارسا، ۱۳۸۸: ۵۱)، موتسکی انکار ارزش میراث حدیثی را به منزله محروم ساختن مطالعات تاریخی قرون نخست اسلامی از مأخذی مهم و کارآمد دانسته است (موتسکی، ۱۳۸۵: ۱۲۲). او معتقد است: «نظریه‌های ساخت در باب خاستگاه و گسترش حدیث بر پایه مفروضاتی نامطمئن، روش‌هایی مسأله‌دار، و مشتی تعمیم و کلی‌گویی بنا شده است» (موتسکی، ۱۳۸۴: ۱۴).

به باور او، نتایج مطالعات ساخت و گلدزیهر حتی اگر صحیح نیز باشد، قابل تعمیم به احادیث سیره نیست. و برخلاف ادعای ونزبرو، با به‌کارگیری روش‌شناسی مناسب و استفاده از منابع متقدم، می‌توان به بازسازی سیره پیامبر دست یافت (پارسا، ۱۳۸۸: ۵۳). او در کتاب خود نشان داد که اگر متن و سند احادیث همزمان مورد تحلیل واقع شود، این نتیجه حاصل خواهد شد که بسیاری از مطالب سیره احتمالاً صادقانه روایت شده‌اند (پارسا به نقل از Dutton, 2003: 205-208).

1. Alford T. Welch.

همچنین موتسکی با بررسی متنی که ونزبرو با عنوان تفسیر کلیبی مورد بررسی قرار داده بود، نشان داد که به‌رغم ادعای ونزبرو و ریپین، با تحلیل ادبی صرف نمی‌توان متون کهن تفسیری را تاریخ‌گذاری کرد (Motzki, 2006: 147-163). علاوه بر این، نقد دیگری بر اصول روش‌شناسانه ونزبرو، یعنی تعمیم نتایج به‌دست‌آمده، وارد دانست و گفت: آیا به لحاظ اصول روش‌شناسانه صحیح است که بر اساس نمونه‌های محدودی از روایات به این نتیجه برسیم که حجم عظیمی از احادیث جعلی هستند و در زمان‌های متأخرتر برساخته شده‌اند؟ (Motzki, 2005: 209). در واقع، از جمله مهم‌ترین کاستی‌های روش‌شناختی در پژوهش ونزبرو را می‌توان عدم توجه به سند روایات و اکتفا به تحلیل ادبی بخش کوچکی از متون مختلف و تعمیم ویژگی‌های آن بخش به کل دانست (نیل‌ساز، ۱۳۹۳: ۱۶۶).

دائر نیز نظریه شکاکان را به کل غیرمنطقی دانسته؛ چراکه با توجه به آغاز نخستین تعارضات فرقه‌ای - کلامی در سال ۳۵ هجری، ایشان در حقیقت به دنبال دوره‌ای آرمانی، عاری از رویارویی‌های فرقه‌ای - کلامی هستند که هرگز در تاریخ اسلام وجود نداشته؛ و نیز با توجه به تأکید شکاکان به تحریف همه‌جانبه سنت اسلامی توسط گروهی بی‌نام‌ونشان، این سؤال را مطرح می‌کند که کدام منبع و قدرت غیرقابل مشاهده‌ای در حیطه گسترده تمدن اسلامی در سده‌های سوم و چهارم هجری - از هند تا اندلس - توانایی اعمال این حجم از تغییرات همه‌جانبه و فراگیر را داشته است و چگونه ممکن است هنوز هم مدعیان وقوع تحریف از شناسایی یک یا چند گروه سیاسی - کلامی خاص و معین که این روند جعل و تحریف را منتسب به آن‌ها می‌دانند ناتوان مانده باشند (رفیعی به نقل از Donner, 1998: 25-31).

گراهام معتقد است: «ونزبرو استنتاجات بحث‌برانگیز و غیرقطعی ساخت را درباره پیدایش متأخر احادیث مکتوب فقهی و استناد بعدی آن‌ها به پیامبر پذیرفته است... در واقع، عملاً به یک نظریه تاریخ توطئه نیاز داریم تا بتوانیم استدلال کنیم که حجم بسیاری از منابع عظیم مکتوب در سده سوم هجری زائیده سنت مکتوب و شفاهی پیش از آن نیست» (گراهام، ۱۳۷۹: ۵۲).

هرچند برخی معتقدند خروجی همایشی که در سال ۲۰۰۵ با حضور دو طرف دعوی در نوتردام برگزار شد، نتیجه‌ای جز بن‌بست به دنبال نداشت و هیچ‌یک از طرفین توانست دیگری را قانع کند، اما اخیراً کشف نسخه‌های مصحف صنعا و مشهد رضوی، در کنار مرور ادله مخالفان و موافقان، به‌خوبی گویای باطل شدن این نظریه خواهد بود.

۳. بررسی موردی داستان‌های ساختگی در تفاسیر اسلامی

رینولدز پیرامون داستان‌های مربوط به زندگینامه پیامبر ﷺ، به انکار رژی بلاشر و ادعای او مبنی بر اقتباس سیره از منابع عربی - شرک‌آمیز، یهودی - مسیحی و یا ایرانی درباره وقایع دوران پیش از بعثت اشاره کرده است (Blachère, 1952: 11). از آنجا که بلاشر به عنوان نمونه آیات نخستین سوره مبارکه شرح و داستان ساختگی گشودن قلب پیامبر توسط دو فرشته را مطرح نموده و رینولدز نیز در کتابش به این ماجرا اشاره‌ای داشته است (Reynolds, 2010: 18)، به عنوان بررسی موردی داستان‌های ساختگی در تفاسیر اسلامی، به واکاوی داستان شق صدر النبی در منابع اسلامی خواهیم پرداخت. در این راستا، دو مورد تفسیر متقدم و متأخر شیعی را بررسی کرده و مشاهده خواهیم کرد که این داستان از سوی مفسران اسلامی مورد تأیید نیست؛ لذا این اتهام از اساس دارای ایراد است.

راغب واژه شرح را در اصل به معنای باز کردن گوشت و امثال آن می‌داند که از جمله موارد استعمال آن، شرح صدر، به معنای باز شدن و گسترده‌گی سینه به نور الهی، سکینه‌ای از جانب خدا و روحی از اوست. این واژه علاوه بر آیه نخستین سوره مبارکه انشراح، در آیات دیگری از قرآن نیز به کار رفته است (راغب اصفهانی، ۱۴۱۶: ۴۴۹): «أَفَمَنْ شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلَى نُورٍ مِنْ رَبِّهِ» (زمر: ۲۲) «فمن یرد الله ان یهدیه یشرح صدره للإسلام» (انعام: ۱۲۵)

طبرسی در تفسیر آیات نخستین سوره مبارکه اسراء، ذیل بحث پیرامون روایات معراج پیامبر ﷺ، برخی از روایات وارده را به ظاهر نادرست و غیرقابل تأویل دانسته و توصیه می‌کند که بهتر است مورد پذیرش قرار نگیرند. به عنوان نمونه، به ماجرای شکافتن بطن پیامبر و شستشوی او اشاره نموده و چنین استدلال می‌کند: «بدیهی است که او از هر بدی و عیبی پاک است. وانگهی چگونه ممکن است قلب انسان را به وسیله آب، از آلودگی‌های معنوی، اخلاقی و اعتقادی پاک کرد؟» (طبرسی، ۱۴۱۵: ۶/۲۱۵-۲۱۶). وی همچنین در تفسیر سوره مبارکه انشراح، بدون کوچک‌ترین اشاره‌ای به داستان مزبور، اصل شرح را به معنای توسعه دادن دانسته و می‌گوید: «از سرور به شرح قلب و توسعه آن تعبیر می‌شود و از غم و غصه به ضیق قلب و تنگی دل.» او همچنین به نقل از بلخی می‌افزاید: «سینه آن بزرگوار تنگ شد به دشمنی‌های جن و انس و عداوت‌های ایشان، پس خداوند به او مرحمت کرد از آیات آن قدری که به سبب آن سینه او گشاده و توسعه یافت» (طبرسی، ۱۴۱۵: ۱۰/۳۸۸).

در تفسیر المیزان نیز علامه طباطبایی در بیان معنای آیات نخستین سوره شرح می‌گوید: «ترتیب آیات سه‌گانه اول سوره که مضمون هر یک مترتب بر آیه قبل است، و سپس تعلیل آنها به آیه «فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا» که از ظاهرش برمی‌آید که با وضع رسول خدا ﷺ در اوائل بعثتش و اواخر آن منطبق باشد، و سپس تکرار این تعلیل و نیز تفریع دو آیه آخر سوره بر ماقبل، همه شاهد بر آنند که مراد از شرح صدر رسول خدا ﷺ، گستردگی و وسعت نظر وی است، به‌طوری که ظرفیت تلقی وحی را داشته باشد، و نیز نیروی تبلیغ آن و تحمل ناملا یماتی را که در این راه می‌بیند، داشته باشد» (طباطبایی، ۱۳۵۲: ۳۱۴/۲۰) وی سایر معانی نقل شده جز این مورد را در برخی موارد سخیف، در برخی موارد ضعیف و ناسازگار با سیاق، و در برخی موارد نقل شده به صورت قیل و برخی دیگر را تنها در حد احتمال می‌داند (همان: ۳۱۵). علامه داستان شق الصدر النبی را جنبه تمثیل دانسته و مباحث طولانی دانشمندان اسلامی پیرامون مفاد روایات این داستان را، چون مبنی بر پندار مادی بودن جریان و مادی بودن برخورد شکل گرفته، از اساس باطل می‌داند (همان: ۳۱۷-۳۱۸).

همان‌گونه که مشاهده می‌شود، این داستان مورد تأیید مفسران شیعه قرار نگرفته است و در تفاسیر اهل سنت نیز نه به‌عنوان تنها تفسیر صحیح آیه، بلکه در نقش احتمالی در کنار سایر احتمالات مطرح گشته است؛ به‌عنوان مثال، فخر رازی برای آیه دو احتمال ذکر می‌کند که یکی داستان مذکور است و دیگری معرفت و اطاعت، سپس به بیان وجوه مختلف این معرفت و اطاعت می‌پردازد (رازی، بی‌تا، ۳/۳۲-۳).

بنابراین، این داستان در تفاسیر شیعی یا نقل نشده یا مورد تأیید قرار نگرفته است، و تنها در برخی تفاسیر اهل سنت، آن هم نه به‌عنوان تنها تفسیر صحیح آیه، بلکه صرفاً به‌عنوان یک احتمال در کنار سایر توضیحات در فهم آیه مطرح گشته است. بنابراین، شایسته نیست که به استناد وجود یک احتمال تفسیری، آن هم فقط در تعداد مشخصی از تفاسیر با گرایش خاص از میان مسلمانان، در کنار این حجم از مخالفت‌ها، حکم بی‌اعتبار بودن تمامی تفاسیر صادر شود.

۴. میزان موفقیت مفسران در فهم قرآن در پرتو سنت نبوی

رینولدز در این کتاب، در بیان یکی از آخرین دلایل خود برای ردّ شیوه تفسیر قرآن در پرتو سنت نبوی، به ناکامی مفسران در درک عناصر اساسی قرآن اشاره می‌کند و نمونه‌ای از این ناکامی را

ناتوانی در فهم معنای حروف مقطعه می‌داند. این در حالی است که برخلاف ادعای رینولدز، در تفاسیر اسلامی، سیره نه به عنوان تنها راه فهم قرآن، بلکه به مثابه یکی از ابزارهای تفسیر شناخته شده است؛ از این رو، ناکامی در فهم برخی واژگان یا عبارات را نمی‌توان صرفاً به ناکارآمدی سیره نسبت داد، بلکه باید مجموعه‌ای از عوامل در کنار هم بررسی شوند.

ثانیاً، در مواردی چون حروف مقطعه که رینولدز به آن استناد کرده، آیا روش پیشنهادی او - یعنی رجوع به زیرمتن - توانسته معنای این حروف را روشن سازد؟ بنابراین، مشکل در ابزار مورد استفاده نیست، بلکه نمونه‌ای که او انتخاب کرده، یعنی حروف مقطعه، خود ماهیتی خاص و رازآلود دارد که تاکنون هیچ کس نتوانسته به معنای قطعی آن دست یابد. از این رو، روش رینولدز نیز نمی‌تواند به عنوان تنها شیوه فهم آیات تلقی شود، بلکه همچون دیگر روش‌ها، ابزاری در کنار سایر ابزارهای تفسیری است. افزون بر این، اگر صرفاً از طریق مقایسه حروف مقطعه با سایر آیات قرآن بخواهیم به تفسیری دست یابیم، دچار قیاسی نادرست شده‌ایم؛ چراکه مسئله، نبود یا وجود ماده اولیه داستان نیست، بلکه این است که حروف مقطعه اساساً واژه نیستند تا بتوان آن‌ها را در قیاس با دیگر واژگان قرار داد؛ این حروف از ظاهر نیز رمزآلودند و معنای آشکار و لغوی ندارند، چه رسد به تفسیر قطعی و نهایی.

ثالثاً، بسیاری از آیات قرآن بدون نیاز به داستان‌پردازی یا پیوند با لحظه‌ای خاص از زندگی پیامبر قابل تفسیرند؛ بنابراین، حتی اگر استدلال رینولدز مبنی بر ناکارآمدی سیره در تفسیر برخی آیات را بپذیریم، باز نمی‌توان تمامی تفاسیر قرآن را نادرست و ساختگی دانست.

نه تفسیر قرآن تنها بر اساس سیره نوشته شده است و نه سیره با هدف تفسیر آیات پدید آمده است. به عنوان نمونه، در بسیاری از موارد، راویان سیره نه در پی تفسیر آیات، نه در صدد بیان شأن نزول، و نه حتی در تلاش برای شرح واژگان قرآنی بوده‌اند، بلکه صرفاً آیات در بستر روایت حضور داشته و توسط شخصیت‌های داستان تلاوت شده‌اند (نیل‌ساز و پیچان، ۱۴۰۱: ۲۵).

افزون بر این، گاه روایات سیره نقش تبیینی خود را از طریق ارجاع به سایر آیات قرآن ایفا می‌کنند (تفسیر قرآن به قرآن). برای نمونه، نیل‌ساز و پیچان به گزارشی از سیره ابن اسحاق اشاره می‌کنند (همان)، که در آن، هنگام تفاخر اعراب جاهلی در عرفات به نسب و تبار، خداوند آیه ۲۰۰ سوره بقره را نازل فرمود و آن‌ها را به یاد خدا به جای یاد نیاکان فراخواند. راوی در ادامه می‌افزاید که رسول خدا ﷺ هم‌زمان با نزول این آیه، آیه دیگری را نیز تلاوت فرمود: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ

ذَكَرٍ وَأُنْثَى...» (حجرات: ۱۳) و مردم را از تفاخر بر حذر داشت و دلیل آن را آفرینش همگان از یک پدر - حضرت آدم عليه السلام که خود مخلوقی خاکی بود - دانست (ابن اسحاق، ۱۳۹۸: ۹۸).

همچنین، در مواردی، سیره به تطبیق مصادیق با آیات قرآن پرداخته است (نیلساز و بیجان، ۱۴۰۱: ۲۳). برای نمونه، از جریر بن عبدالله نقل شده است که مردی به خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله رسید و پس از پذیرش کلام ایشان و ایمان آوردن، از دنیا رفت. پیامبر صلی الله علیه و آله درباره اش فرمود: «این مرد از کسانی است که با عمل اندک، پاداشی فراوان نصیبش شد» و آیه «الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ...» (انعام: ۸۲) را درباره اش قرائت کرد (ابن اسحاق، ۱۳۹۸: ۲۹۲).

نتیجه گیری

به باور رینولدز، بیشتر قرآن پژوهان، پژوهش های خود را بر این پیش فرض بنا نهاده اند که جزئیات زندگی پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله می تواند گره گشای بسیاری از مفاهیم قرآنی باشد. در حالی که به زعم او، اولاً خود قرآن تمایلی به تنظیم شدن بر اساس تجربه های زیسته یک فرد ندارد، و ثانیاً در عمل نیز دیده می شود که با وجود ثبت دقیق و گسترده جزئیات زندگی پیامبر، مفسران در تبیین معنای تحت اللفظی برخی واژگان قرآن با دشواری روبرو هستند. از این رو، وی پیوندی را که مفسران مسلمان در قرون میانه میان سیره نبوی و متن قرآن برقرار کرده اند، شایسته مبنای تحلیل های انتقادی نمی داند. در مقابل، پژوهش حاضر نشان می دهد:

۱. برخلاف تصور رینولدز، مفسران اسلامی آیات را صرفاً خطاب به پیامبر ندانسته و توصیه های قرآنی را شامل حال همه مؤمنان می دانند. استناد به حوادث دوران پیامبر، صرفاً با هدف بازسازی بافت موقعیتی و درک بهتر آیات صورت گرفته است، نه محدودسازی مخاطب آیات به شخص پیامبر.

۲. تردیدها و تشکیک های افراطی نسبت به اعتبار سیره نبوی، در خود فضای علمی غرب نیز با نقدها و مخالفت های متعددی مواجه شده است و نمی توان آن را مستندی معتبر برای رد کامل سیره دانست.

۳. محدود نمونه هایی از داستان های ساختگی که رینولدز به آن ها استناد کرده، تنها در برخی تفاسیر خاص یافت می شوند و اکثریت مفسران آن ها را نادرست دانسته اند. از این رو، تعمیم این موارد اندک به کلیت تفاسیر، نادرست و غیرمنصفانه است.

۴. در سنت تفسیری اسلامی، سیره نبوی هرگز به عنوان تنها ابزار فهم قرآن مطرح نشده است تا هرگونه ناتوانی در فهم آیات، به آن منتسب گردد؛ بلکه تنها یکی از ابزارهای فهم متن قرآنی به شمار رفته است. بنابراین، ناکامی در تفسیر برخی واژگان یا عبارات، نمی تواند دلیلی بر بی اعتباری نقش سیره باشد.

۵. افزون بر این، بخش قابل توجهی از آیات قرآن، بدون نیاز به ارجاع به داستان های تاریخی یا رخدادهای زندگی پیامبر نیز قابل تفسیرند. حتی اگر ادعای رینولدز درباره ناکارآمدی سیره را بپذیریم، باز هم نمی توان به طور کلی تمام تفاسیر را ساختگی و بی اعتبار شمرد.

فهرست منابع

ابن اسحاق، محمد بن اسحاق بن یسار؛ السیر و المغازی؛ تحقیق: سهیل زگار، بیروت: دارالفکر، ۱۳۹۸ق.

ابوریه، محمود؛ أضواء على السنة المحمدية؛ قم: نشر البطحاء، بی تا.
اخوان صراف، زهرا؛ «دوتایی های قرآنی و فرضیه ویرایش متاخر قرآن رسمی»، دین و دنیای معاصر، دوره ۸، شماره ۲، ۱۴۰۰ش.

امیرا قدم، ریما؛ برجی، حسن؛ «رویکرد تفسیری بافت گرایی و کاربرد آن در تفسیر متون دینی (قرآن) و تفسیر متون حقوقی (قوانین)»، دانشنامه حقوق و سیاست، شماره ۲۱، ۱۳۹۳ش.
پارسا، فروغ؛ «درآمدی بر مطالعات حدیث شناختی هارالد موتسکی»، کتاب ماه دین سال، سال دوازدهم، شماره ۱۳۹، ۱۳۸۸ش.

تنافرد، ساره؛ قاسم نژاد، زهرا؛ قرآن پژوهان و حدیث پژوهان در غرب؛ اصفهان: فرهنگستان اندیشه، ۱۴۰۲الف.

تنافرد، ساره؛ قاسم نژاد، زهرا؛ «نقد و ارزیابی دیدگاه گابریل رینولدز درباره واژه «رجیم» در قرآن»، قرآن پژوهی خاورشناسان، سال هجدهم، شماره ۳۵، ۱۴۰۲ب.

جبائی، محمد بن عبد الوهاب؛ تفسیر ابوعلی الجبائی، بیروت: دارالکتب العلمیه، ۱۴۲۸ق.

جوادی آملی، عبدالله؛ تفسیر تسنیم؛ قم: مرکز نشر اسراء، ۱۳۷۸ش.

رازی، فخرالدین؛ تفسیر الفخر الرازی؛ چاپ سوم، بیروت: دار الفکر، بی تا.

راغب اصفهانی، حسین بن محمد؛ مفردات الفاظ القرآن؛ تحقیق: صفوان عدنان داوودی، دمشق: دار القلم، ۱۴۱۶ق.

رفیعی، محمدحسین؛ «جریان شناسی سیره پژوهی در غرب؛ با تأکید بر مطالعات در باب اعتبار و وثاقت حدیث در سنت اسلامی»، مطالعات تاریخ اسلام، سال پنجم، شماره ۱۹، ۱۳۹۲ش.

رضایی، بهرعلی و دیگران؛ «بررسی جایگاه بافت در ساختار گفتمان متن سوره یوسف از نگاه فرث در مکتب معناشناسی لندن»، پژوهش های زبان شناختی قرآن، سال یازدهم، شماره دوم، ۱۴۰۱ش.

ربیین، اندرو؛ «تحلیل ادبی قرآن، تفسیر و سیره: نگاهی به روش شناسی جان ونزبرو»، ترجمه: مرتضی کریمی نیا، پژوهش های قرآنی، دوره ۶، شماره ۲۳ و ۲۴، ۱۳۷۹.

- رینولدز، گابریل سعید؛ قرآن در بافت تاریخی آن؛ ترجمه: سعید شفیعی، تهران: حکمت، ۱۴۰۲ ش.
- زروانی، مجتبی؛ علمی، قربان؛ سعیدی، محمدباقر؛ «بررسی و نقد آرای گابریل رینولدز در باب کفالت حضرت مریم»، پژوهش‌های قرآن و حدیث، سال چهل و نهم، شماره دوم، ۱۳۹۵ ش.
- سیوطی، جلال الدین؛ الاتقان فی علوم القرآن، تحقیق: سعید المندوب، لبنان: دارالفکر، ۱۴۱۶.
- شریفی، آزاده؛ «بافت در زبان شناسی نقش گرا و کار بست های آن در ادبیات کلاسیک فارسی»، رخسار زبان، سال دوم، شماره ۶ و ۷، ۱۳۹۷.
- طباطبایی، محمدحسین؛ المیزان فی تفسیر القرآن؛ بیروت: مؤسسة الأعلمی للمطبوعات، ۱۳۵۲ ش.
- طبرسی، فضل بن حسن؛ مجمع البیان فی تفسیر القرآن؛ بیروت: مؤسسة الأعلمی للمطبوعات، ۱۴۱۵ ق.
- عاملی، سیدجعفر مرتضی؛ الصحیح من سیرة النبی الأعظم؛ دار الحدیث، سازمان چاپ و نشر، ۱۳۸۵ ش.
- عمر، احمد مختار؛ علم الدلالة؛ بیروت: عالم الكتب، ۱۹۸۸ م.
- کاظمی، سید محسن؛ «نظریه تفسیری بافت گرایانه قرآن؛ نگرانی ها و راهکارها»، فلسفه و الهیات، سال بیست و سوم، شماره دوم، ۱۳۹۷ ش.
- کربلایی پازوکی، علی؛ «سرگذشت شق صدر النبی ﷺ از پندار تا حقیقت»، کلام اسلامی، شماره ۳۱، ۱۳۷۸ ش.
- کریمی‌نیا، مرتضی؛ «سیری اجمالی در سیره نگاری پیامبر اسلام در غرب»، آینه پژوهش، دوره ۱۲، شماره ۶۸، ۱۳۸۰ ش.
- کلینی، محمد بن یعقوب؛ الکافی؛ تحقیق و تصحیح: علی‌اکبر غفاری و محمد آخوندی، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۰۷ ق.
- گراهام، ویلیام؛ «ملاحظات بر کتاب مطالعات قرآنی»، ترجمه مرتضی کریمی‌نیا، آینه پژوهش، دوره ۱۱، شماره ۶۵، ۱۳۷۹ ش.
- مطهری، مرتضی؛ آشنایی با قرآن (۱)؛ بی‌جا: صدرا، ۱۳۸۹ ش.
- مطهری، مرتضی؛ آشنایی با قرآن (۷)؛ بی‌جا: صدرا، ۱۳۹۰ ش.
- مظفر، محمد رضا؛ المنطق؛ بیروت: دارالتعارف، ۱۴۰۰.

- موتسکی، هارالد؛ «حدیث پژوهی در غرب: مقدمه ای در باب خاستگاه و تطور حدیث»، مترجم: مرتضی کریمی نیا، علوم حدیث، شماره ۳۷ و ۳۸، ۱۳۸۴ ش.
- موتسکی، هارالد؛ «مصنف عبدالرزاق صنعانی منبعی برای احادیث قرن نخست هجری»، مترجم: شادی نفیسی، علوم حدیث، شماره ۴۰، ۱۳۸۵ ش.
- نجازادگان، فاطمه؛ ارزیابی دیدگاه ونزبرو در دو فصل وحی و نشانگان نبوت در «کتاب مطالعات قرآنی»؛ پایان نامه کارشناسی ارشد، علوم قرآن و حدیث، دانشکده الهیات، پردیس فارابی دانشگاه تهران، ۱۳۹۹.
- نوبری، علیرضا، میرمادی، سیدسمانه، «تحلیل انتقادی مقاله دوتایی‌های قرآنی»، دوفصلنامه علمی قرآن پژوهی خاورشناسان، سال هفدهم، شماره ۳۲، ص ۱۱۹-۱۵۰، ۱۴۰۱.
- نیلساز، نصرت؛ خاورشناسان و ابن عباس؛ تهران: انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۹۳ ش.
- نیلساز، نصرت؛ پیچان، مهدی؛ «تحلیل انتقادی دیدگاه ونزبرو درباره نسبت سیره ابن اسحاق با سنت تفسیر قرآن»، پژوهش‌های اسلامی خاورشناسان، سال دوم، شماره سوم، ۱۴۰۱ ش.
- Blachère, Régis, Le problème de Mahomet: essai de biographie critique du fondateur de l'Islam, Paris, presses universitaires France, 1952.
- Burton, J. "Law and exegesis: The penalty for adultery in Islam," in G.R. Hawting and A.A. Shareef (eds.), Approaches to the Qur'an, London: Routledge, 1993, (269 – 84)
- Caetani, Leone, Annali dell'Islam, Milan, 1905.
- Donner, Fred.M. Narratives of Islamic Origins: The Beginnings of Islamic Historical Writing, Princeton, NJ, 1998.
- Dutton, Yasin, "Review on the Biography of Muhammad", Journal of Islamic studies, 14: 2, 2003, 205-208.
- Geiger, A. Was hat Mohammed aus dem Judenthume aufgenommen, Leipzig: Kaufmann, 1902 (1st edition: Bonn: Baaden, 1833).
- Goldziher, Ignác. Muhammedanische Studien, 2vols. (Halle: Max Niemeyer, 1889-90)
- Halliday M. A. K and Ruqaiya Hasan, Language, context, and text: aspect of language in a social semiotic perspective, Oxford University Press, 1985.
- Urban, Wilbur Marshall, Language and Reality: The Philosophy of Language and the Principles of Symbolism, London & New York: Routledge, 2014.
- Lecker, Michael, People, Tribes and Society in Arabia around the time of Muhammad, London: Ashgate Variorum.

- Leaman, Oliver. Gabriel Said Reynolds, The Qur'an and the Bible: Text and Commentary, Quranic Studies, vol.21, no.2, 2019.
- Malinowski, Bronislaw, "Coral Gardens and Their Magic: A Study of the Methods of Tilling the Soil and of Agricultural Rites in the Trobriand Islands," in: The language of magic and gardening II, Vol. 2, London & New York: sychology Press, 2001.
- Motzki Harald, "The Musannaf of 'Abd al-Razzaq al San'ani's a Source of Authentic Hadith of the First Century A.H." Journal of Near Eastern Studies 50: pp.1–21, 1991.
- Motzki, "Dating Muslim Traditions. A Survey", in: Arabica 52:2 (2005).
- Motzki, Harald. "Dating the so-called Tafsir Ibn 'Abbas: Some Additional Remarks". jerusalem Studies in Arabic and Islam. pp 147-163, (2006).
- Muranyi, Miklos "A Unique Manuscript from Kairouan in the British Library," pp.325–368.
- Neuwirth, Angelika. The Qur'an and its Biblical Subtext. By Gabriel S. Reynolds, Quranic Studies, vol.4, no.1, 2012.
- Palmer, Frank Robert (1981), Semantics, Cambridge: Cambridge University Press.
- Reynolds, Gabriel Said; The Qur'an and its Biblical Subtext, New York: Routledge, 2010.
- Schoeler Gregor, Charakter und Authentie der muslimischen Überlieferung über das Leben Muhammeds, Berlin: Walter de Gruyter, 1996.
- Shoeler, Gregor, The Biography of Muhammad: Nature and Authenticity, Translated by Uwe Vagelpohi, edited by James E.Montgomery, London: Routledge, 2011.
- Versteegh, C.H.M. Arabic Grammar and Qur"anic Exegesis in Early Islam, Leiden: Brill, 1993.
- Wansbrough, John. Quranic Studies: Source and Methods of Scriptural Interpretation. USA, 2004.
- Watt, W. Montgomery and Bell, Richard. Bell's Introduction to the Qur"an, Edinburgh University Press, 1995.

Bibliography

- Abū Riyyah, Maḥmūd, Aḍwā' alā al-Sunnah al-Muḥammadiyyah (Lights on the Prophetic Tradition), Qom: Nashr al-Baṭḥā', n.d.
- Āmilī, Sayyid Ja'far Murtaḍā, Al-Ṣaḥīḥ min Sīrat al-Nabī al-A'zam (The Authentic Biography of the Greatest Prophet), Qom: Dār al-Ḥadīth, 1385 SH (2006 CE).
- Amīrāqdam, Rīmā, and Burjī, Ḥasan, "Contextual Interpretation and Its Application in the Exegesis of Religious (Qur'anic) and Legal Texts (Laws)," Encyclopedia of Law and Politics, no. 21, 1393 SH (2014 CE).
- Blachère, Régis, Le problème de Mahomet: essai de biographie critique du fondateur de l'Islam, Paris, presses universitaires France, 1952.
- Burton, J. "Law and exegesis: The penalty for adultery in Islam," in G.R. Hawting and A.A. Shareef (eds.), Approaches to the Qur'an, London: Routledge, 1993, (269 – 84)
- Caetani, Leone, Annali dell'Islam, Milan, 1905.
- Donner, Fred.M. Narratives of Islamic Origins: The Beginnings of Islamic Historical Writing, Princeton, NJ, 1998.
- Dutton, Yasin, "Review on the Biography of Muhammad", Journal of Islamic studies, 14: 2, 2003, 205-208.
- Geiger, A. Was hat Mohammed aus dem Judenthume aufgenommen, Leipzig: Kaufmann, 1902 (1st edition: Bonn: Baaden, 1833).
- Goldziher, Ignác. Muhammedanische Studien, 2vols. (Halle: Max Niemeyer, 1889-90)
- Graham, William, "Mulāḥazātī bar Kitāb-i Muṭāla'āt-i Qur'ānī" (Remarks on the Book Qur'anic Studies), trans. Murtazā Karīmī-Niyā, Āyīnah-yi Pajoohesh, 11(65), 1379 SH (2000 CE).
- Halliday M. A. K and Ruqaiya Hasan, Language, context, and text: aspect of language in a social semiotic perspective, Oxford University Press, 1985.
- Ibn Ishāq, Muḥammad bin Ishāq bin Yasār, Al-Siyar wa al-Maghāzī (The Life and Battles of the Prophet), ed. Suhayl Zakkār, Beirut: Dār al-Fikr, 1398 AH (1978 CE).
- Ikhwān-Ṣarrāf, Zahra, "Qur'anic Pairs and the Late Redaction Hypothesis of the Official Qur'an," Religion and the Contemporary World, 8(2), 1400 SH (2021 CE).

- Jawādī Āmulī, 'Abdullāh, Tafsīr-i Tasmīm (Tasnīm Exegesis), Qom: Markaz-i Nashr-i Isrā', 1378 SH (1999 CE).
- Jubā'ī, Muḥammad bin 'Abd al-Wahhāb, Tafsīr Abū 'Alī al-Jubbā'ī, Beirut: Dār al-Kutub al-'Ilmiyyah, 1428 AH (2007 CE).
- Karbalā'ī Pāzūkī, 'Alī, "Sargudhasht-i Shaqq-i Ṣadr-i Nabī: Az Pandār tā Ḥaqīqat" (The Story of the Prophet's Chest Splitting: From Myth to Reality), Kalām-i Islāmī, no. 31, 1378 SH (1999 CE).
- Karīmī-Niyā, Murtazā, "Sīrī Ijmālī dar Sīrah-Nigārī-yi Payāmbār dar Gharb" (A Brief Survey of Prophetic Biography Writing in the West), Āyīnah-yi Pajooresh, 12(68), 1380 SH (2001 CE).
- Kāzīmī, Sayyid Muḥsin, "Naẓariyyah-yi Tafsīrī-yi Bāftgarāyānah-yi Qur'ān; Nigaranīhā wa Rāhkarhā" (The Contextual Interpretation Theory of the Qur'an: Concerns and Solutions), Falsafah wa Ilāhiyyāt, 23(2), 1397 SH (2018 CE).
- Kulaynī, Muḥammad bin Ya'qūb, Al-Kāfī (The Sufficient), eds. 'Alī Akbar Ghiffārī and Muḥammad Ākhūndī, Tehran: Dār al-Kutub al-Islāmiyyah, 1407 AH (1987 CE).
- Leaman, Oliver. Gabriel Said Reynolds, The Qur'an and the Bible: Text and Commentary, Quranic Studies, vol.21, no.2, 2019.
- Lecker, Michael, People, Tribes and Society in Arabia around the time of Muhammad, London: Ashgate Varioum.
- Malinowski, Bronislaw, "Coral Gardens and Their Magic: A Study of the Methods of Tilling the Soil and of Agricultural Rites in the Trobriand Islands," in: The language of magic and gardening II, Vol. 2, London & NewYork: sychology Press, 2001.
- Motzki Harald, "The Musannaf of 'Abd al-Razzaq al San'ani's a Source of Authentic Hadith of the First Century A.H." Journal of Near Eastern Studies 50: pp.1–21, 1991.
- Motzki, "Dating Muslim Traditions. A Survey", in: Arabica 52:2 (2005).
- Motzki, Harald, "Ḥadīth-Pazhūhī dar Gharb: Muqaddamah-ī dar Khāstgāh wa Taṭawwur-i Ḥadīth" (Hadith Studies in the West: An Introduction to the Origins and Development of Hadith), trans. Murtazā Karīmī-Niyā, 'Ulūm-i Ḥadīth, 37–38, 1384 SH (2005 CE).
- Motzki, Harald, "Muṣannaf-i 'Abd al-Razzāq al-Ṣan'ānī Manba'ī barā-yi Aḥādīth-i Qarn-i Avval-i Hijrī" (The Muṣannaf of 'Abd al-Razzāq al-

- Ṣan'ānī as a Source for First-Century Hadiths), trans. Shādī Nafīsī, 'Ulūm-i Ḥadīth, no. 40, 1385 SH (2006 CE).
- Motzki, Harald. "Dating the so-called Tafsir Ibn 'Abbas: Some Additional Remarks". *Jerusalem Studies in Arabic and Islam*. pp 147-163, (2006).
- Muranyi, Miklos "A Unique Manuscript from Kairouan in the British Library," pp.325–368.
- Muṭahharī, Murtazā, *Āshnā'ī bā Qur'ān* (1) (Introduction to the Qur'an, Vol. 1), n.p.: Ṣadrā, 1389 SH (2010 CE).
- Muṭahharī, Murtazā, *Āshnā'ī bā Qur'ān* (7) (Introduction to the Qur'an, Vol. 7), n.p.: Ṣadrā, 1390 SH (2011 CE).
- Muẓaffar, Muḥammad Riḍā, *Al-Mantiq* (Logic), Beirut: Dār al-Ta'aruf, 1400 AH (1980 CE).
- Najjārzādagān, Fāṭimah, *Arzyābī-yi Didgāh-i Wansbrough dar Du Faṣl-i Wahy wa Nishāngān-i Nubuwwat dar Kitāb-i Muṭala'āt-i Qur'ānī* (An Evaluation of Wansbrough's View on Revelation and Prophetic Signs in Qur'anic Studies), M.A. thesis, Qur'anic Sciences and Hadith, Faculty of Theology, Farabi Campus, University of Tehran, 1399 SH (2020 CE).
- Neuwirth, Angelika. *The Qur'ān and its Biblical Subtext*. By Gabriel S. Reynolds, *Quranic Studies*, vol.4, no.1, 2012.
- Nīlsāz, Nuṣrat, and Pīchān, Mahdī, "Taḥlīl-i Intiqādī-yi Didgāh-i Wansbrough dar Bārah-yi Nisbat-i Sīrah-yi Ibn Ishāq bā Sunnat-i Tafsīr-i Qur'ān" (A Critical Analysis of Wansbrough's View on the Relationship between Ibn Ishāq's Sīrah and Qur'anic Exegetical Tradition), *Islamic Orientalist Studies*, 2(3), 1401 SH (2022 CE).
- Nīlsāz, Nuṣrat, *Khāwarshenāsān wa Ibn 'Abbās* (Orientalists and Ibn 'Abbās), Tehran: Intishārāt-i 'Ilmī wa Farhangī, 1393 SH (2014 CE).
- Nūbarī, 'Alī Rezā, and Mīr Morādī, Sayyid Samānah, "Taḥlīl-i Intiqādī-yi Maqālah-yi Dowtā'ihā-yi Qur'ānī" (A Critical Analysis of the Article on Qur'anic Pairs), *Biannual Journal of Orientalist Qur'anic Studies*, 17(32), pp. 119–150, 1401 SH (2022 CE).
- Palmer, Frank Robert (1981), *Semantics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Pārsā, Furūgh, "An Introduction to the Hadith Studies of Harald Motzki," *Ketāb-e Māh-e Dīn*, 12(139), 1388 SH (2009 CE).

- Rafī'ī, Muḥammad Ḥusayn, "A Typology of Sīrah Studies in the West: With Emphasis on Hadith Authenticity in Islamic Tradition," *Islamic History Studies*, 5(19), 1392 SH (2013 CE).
- Rāghib Iṣfahānī, Ḥusayn bin Muḥammad, *Mufradāt Alfāz al-Qur'ān*, ed. Ṣafwān 'Adnān Dā'ūdī, Damascus: Dār al-Qalam, 1416 AH (1995 CE).
- Rāzī, Fakhr al-Dīn, *Tafsīr al-Fakhr al-Rāzī (Mafātīḥ al-Ghayb)*, 3rd ed., Beirut: Dār al-Fikr, n.d.
- Reynolds, Gabriel Said, *The Qur'an and Its Historical Context*, trans. Sa'īd Shafī'ī, Tehran: Hikmat, 1402 SH (2023 CE).
- Reynolds, Gabriel Said; *The Qur'an and its Biblical Subtext*, New York: Routledge, 2010.
- Riḍā'ī, Bahr 'Alī et al., "The Role of Context in the Discourse Structure of Sūrat Yūsuf from the Perspective of Firth and the London School of Semantics," *Qur'anic Linguistic Studies*, 11(2), 1401 SH (2022 CE).
- Rippin, Andrew, "Literary Analysis of the Qur'an, Tafsīr, and Sīrah: A Look at John Wansbrough's Methodology," trans. Murtazā Karīmīniyā, *Qur'anic Studies*, 6(23–24), 1379 SH (2000 CE).
- Schoeler Gregor, *Charakter und Authentie der muslimischen Überlieferung über das Leben Muhammeds*, Berlin: Walter de Gruyter, 1996.
- Sharīfī, Āzādah, "Context in Systemic Functional Linguistics and Its Applications in Classical Persian Literature," *Rukhsār-i Zabān*, 2(6–7), 1397 SH (2018 CE).
- Shoeler, Gregor, *The Biography of Muhammad: Nature and Authenticity*, Translated by Uwe Vagelpohi, edited by James E. Montgomery, London: Routledge, 2011.
- Suyūṭī, Jalāl al-Dīn, *Al-Itqān fī 'Ulūm al-Qur'ān*, ed. Sa'īd al-Mandūb, Lebanon: Dār al-Fikr, 1416 AH (1995 CE).
- Ṭabarsī, Faḍl bin Ḥasan, *Majma' al-Bayān fī Tafsīr al-Qur'ān* (The Compilation of Elucidation in Qur'anic Exegesis), Beirut: Mu'assasat al-A'lamī lil-Maṭbū'āt, 1415 AH (1994 CE).
- Ṭabāṭabā'ī, Muḥammad Ḥusayn, *Al-Mīzān fī Tafsīr al-Qur'ān* (The Scale in Interpreting the Qur'an), Beirut: Mu'assasat al-A'lamī lil-Maṭbū'āt, 1352 SH (1973 CE).

- Tanāfard, Sārah, and Qāsim-Nejād, Zahra, "A Critical Evaluation of Gabriel Said Reynolds' View on the Word Rajīm in the Qur'an," *Qur'anic Orientalist Studies*, 18(35), 1402b SH (2023 CE).
- Tanāfard, Sārah, and Qāsim-Nejād, Zahra, *Qur'anic and Hadith Scholars in the West*, Isfahan: Farhangistān-i Andīshah, 1402a SH (2023 CE).
- ʿUmar, Aḥmad Mukhtār, *ʿIlm al-Dalālah (Semantics)*, Beirut: ʿĀlam al-Kutub, 1988 CE.
- Urban, Wilbur Marshall, *Language and Reality: The Philosophy of Language and the Principles of Symbolism*, London & New York: Routledge, 2014.
- Versteegh, C.H.M. *Arabic Grammar and Qur'anic Exegesis in Early Islam*, Leiden: Brill, 1993.
- Wansbrough, John. *Quranic Studies: Source and Methods of Scriptural Interpretation*. USA, 2004.
- Watt, W. Montgomery and Bell, Richard. *Bell's Introduction to the Qur'an*, Edinburgh University Press, 1995.
- Zarwānī, Muḥtabā, ʿIlmī, Qurbān, and Saʿīdī, Muḥammad Bāqir, "A Review and Critique of Gabriel Said Reynolds' Views on the Sponsorship of Mary," *Qur'anic and Hadith Studies*, 49(2), 1395 SH (2016 CE).